

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בלק, תשע"ה
מספר 1126בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בלעם כממשיכו של לבן

דורון דנינו

חז"ל מצאו נקודות דמיון רבות בין לבן הארמי לבין בלעם בן בעור. הנקודות הן כה רבות, עד כי אמרו חז"ל על שניהם: "תנא: הוא בעור הוא כושן רשעתיים הוא לבן הארמי" (סנהדרין קה ע"א); "לבן הארמי [...] אביו של בעור הוא, ובעור היה אביו של בלעם" (זוהר, וישלח כב); "וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר פְּתוּרָה [...] לבן הארמי הוא בלעם" (יונתן בן עוזיאל).

דברי חז"ל, הרואים בבלעם את לבן עצמו או לכל הפחות את אחד מבני בניו, נשענים על נקודות דמיון רבות העולות מדמותם של האישים הללו.

נאמר על אליעזר עבד אברהם: "וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל אָרֶם נְהָרִים אֶל עִיר נַחֹר" (בר' כד:י). שם פגש אליעזר את בתואל ובנו לבן, אחיה של רבקה. מסע דומה עושים שליחיו של בלק, כשהלכו "אֶל בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר פְּתוּרָה אֲשֶׁר עַל הַנְּהָר" (במ' כב:ה). המקום המדויק שהגיעו אליו שליחיו של בלק נזכר בספר דברים: "וַאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֶיךָ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר מִפְּתוֹר אָרֶם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ" (דב' כג:ה).

הימצאותם של לבן ובלעם באותו יישוב יכולה להיות מקרית, אך חז"ל ממשיכים את קווי הדמיון ביניהם ורואים בשניהם נביאים. ראייה זו מתבססת על שני פסוקים במקרא:

א. "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל לְבָן הָאֲרָמִי בַּחֹלֶם הַלַּיְלָה, וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּדְבָּר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע" (בר' לא:כד).

ב. "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לֵקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם, וְאָף אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אַתָּה תַעֲשֶׂה" (במ' כב:כ).

על זה מעיר הזוהר (זוהר, הסולם, וישלח ל):

"בוא וראה מה כתיב בבלעם: וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם לַיְלָה. בלבן כתיב: וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל לְבָן הָאֲרָמִי בַּחֹלֶם הַלַּיְלָה" (בר' לא:כד). הרי שלבן היה גדול כמו בלעם."

והתלמוד אומר: "שבעה נביאים נתנבאן לאומות העולם. ואלו הן: בלעם ואביו ואיוב" (בבא בתרא טו ע"ב);

"כתיב 'בן בעור' וכתיב 'בנו בעור'. אמר רבי יוחנן: אביו - בנו הוא לו בנביאות (סנהדרין קה ע"א).

נוסף על היותם נביאים הזוכים להתגלותו האל בחלום הלילה, יש ביניהם עוד קו דמיון הקשור לעולם המיסטי. שניהם ידועים כקוסמים ומכשפים.

על לבן נאמר בתורה: "נַחֲשֵׁתִי וַיִּבְרַכְנִי ה' בְּגִלְגָּלָה" (בר' ל:כז). ורש"י מעיר: "מנחש היה. ניסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה". ונאמר בזוהר בעקבות רש"י: "נַחֲשֵׁתִי" - שהסתכל בכשפיו ובקסמיו כדי לדעת את עסקיו של יעקב. וכשרצה להאביד את יעקב, בנחשים וכשפים שלו רצה להאבידו. ולא עזב אותו הקב"ה" (זוהר, הסולם, ב, סד).

התורה מעידה על בלעם: "וְלֹא הֵלֶךְ כְּפַעַם כְּפַעַם לְקִרְאת נְחָשִׁים וַיִּשֶׁת אֶל הַמַּדְבָּר" (במ' כד:א). ובלעם מעיד

על ישראל: "כִּי לֹא נַחֵשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל" (במ' כג:כג). והרמב"ן מפרש: "אין בנחש יעקב להרע או להיטיב להם, ולא קסם בישראל מזיק או מועיל".

* הרב ד"ר דורון דנינו, מרצה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן ובמכללת עמק הירדן, חבר בארגון רבני צהר, כיהן כראש מטה סגן השר לשירותי דת בכנסת היוצאת, תושב מחולה.

על מותו של בלעם, נאמר בתורה: "וְאֵת בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר הַרְגוּ כְּרֹב" (במ' לא:ח). אך בספר יהושע באה תוספת מעניינת: "וְאֵת בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר הַקּוֹסִם הַרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּרֹב" (יהו' יג:כב). ולדברי הזוהר: "כוחו של בלעם בכישוף היה" (זוהר, ב, רלז).

על הדמיון הרב בין שני המכשפים, לבן ובלעם, עומד יונתן בן עוזיאל [בתרגום מארמית]: "ויהי כאשר ראה בלעם הרשע את פינחס הכהן רודף אחריו, עשה דבר כישוף והתעופף באוויר השמים [...]". ואמר [פינחס] לו [לבלעם]: הלא אתה הוא לבן הארמי."

קווי הדמיון בין לבן לבין בלעם אינם מסתיימים בעניינים שברוח, וכאים לידי ביטוי גם בדברים גשמיים. על פגישת לבן ואליעזר עבד אברהם, נאמר: "וַיֵּרָץ לְבָנָן אֶל הָאִישׁ הַחוֹצֵה אֶל הָעֵינָן" (בר' כד:כט). ורש"י אומר: "למה 'וַיֵּרָץ'? ועל מה רץ? וַיְהִי פְּרָאוֹת אֶת הַנְּזֹם". אמר: עשיר הוא זה. ונתן עיניו בממונו". וכן בפגישתו עם אחיינו יעקב: "וַיֵּרָץ לְקִרְאָתוֹ וַיַּחַקֵּק לוֹ וַיַּנְשֵׁק לוֹ" (בר' כט:יג). ורש"י אומר: "כסבור ממון הוא טעון, שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים. וַיַּחַקֵּק - כשלא ראה עמו כלום, אמר: שמא זהובים הביא, והינם בחיקו. וַיַּנְשֵׁק לוֹ - אמר: שמא מרגליות הביא, והם בפיו".

ובבלעם נאמר: "אִם יִתֵּן לִי בָלֵק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי ה'" (במ' כב:יח). ורש"י אומר: "מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב" - למדנו שנפשו רחבה, ומחמד ממון אחרים". ונאמר באבות דר' נתן: "שכן מציינו בבלעם הרשע שכיבד את בלק לשם ממון, שנאמר: וַיַּעַן בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדֵי בָלַק אִם יִתֵּן לִי בָלַק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב" (אבות דרבי נתן, פרק כט).

לבן נמנע מלהרע ליעקב, וגם בלעם נמנע מלהרע לישראל, שניהם בגלל שהדבר מועיל להם. השיקול של לבן הנזכר בתורה הוא: "הֲכִי אָחִי אֶתָּה וְעַבְדְּתָנִי חָנָם?" (בר' כט:טו). ונאמר במדרש: "ועתה יש לשאול: מה ראה לבן לדבר עם יעקב 'הֲכִי אָחִי אֶתָּה'? אמר לבן בלבו: זה שבא בביתי בידיים ריקנות, ויאכל וישתה עמי חדש או ימים? ! ונתמלא חימה, והלך אצל התרפים שלו, ועבד עבודתו לפנייהם כמנהגו. ושאל להם: מה טיבו של זה האורח שבא לביתי ואוכל את לחמי חנם, אם אגרש אותו או מה אעשה? והיה מבקש מן התרפים עצה איך מתנהג בו. השיבו לו שיזהר, שלא ישלחו מביתו, שכוכבו ומזלו כל כך עליון, שאין כמותו, וכל אשר יעשה יצליח" (ילקוט ראובני, ויצא).

שיקול דומה מציינו אצל בלעם. ה' אומר לבלעם: "לֹא תֵאָר אֶת הָעַם פִּי בְרוּךְ הוּא" (במ' כב:יב). ביקש בלעם להיטיב עם עצמו, ואמר: "מִבְּרִיךְ בְּרוּךְ וְאֶרְרִיךְ אֲרוּר" (במ' כד:ט). נוסף על קווי הדמיון ברוח ובחומר בין לבן לבין בלעם, ניתן ללמוד מן הכתוב בתורה ובמדרשים, שהייתה לשניהם מטרה משותפת: לעקור את עם ישראל.

על לבן נאמר: "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ולבן ביקש לעקור את הכל. שנאמר: 'אַרְמֵי אֲבִד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגְרַשׁ שָׁם בְּמַתִּי מִעֵט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְדוֹל עֲצוּם וְרַב' (הגדה של פסח).

ורש"י מפרש (דב' כו:ה): "'אַרְמֵי אֲבִד אֲבִי" - לבן ביקש לעקור את הכל, כשרדף אחר יעקב. ובשביל שחשב לעשות, חשב לו המקום כאילו עשה. שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה". ונאמר בזוהר (זוהר, הסולם, וישלח): "לבן לא רדף אחר יעקב בכוח אנשים לעשות עמו מלחמה, כי כוחם של יעקב ובניו היה גדול מהם, אלא רדף אחריו להרוג אותו בפיו ולכלות הכל".

על הפסוקים שבתחילת ספר שמות, "הֲבֵה נִתְחַכְמָהּ לוֹ פֶּן יִרְבֶּה" (שמ' א:י), "כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיְאֲרֶה תִשְׁלַיְכֶהוּ" (שמ' א:כב), התלמוד אומר: "שלושה היו באותה עצה: בלעם ואיוב ויתרו" (סוטה יא ע"א). ואמרו חז"ל שבלעם הוביל להחלטה להרוג את הזכרים.

כשבא בלעם אל בלק על פי הזמנתו. המדרש עומד על הבדלי המילים כדי להדגיש את רשעותו של בלעם: "'הֲנֵה הָעַם הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת עֵינָי הָאֲרָץ, עֵתָה לְכֵה קְבֵה לִי אֲתוּ" (במ' כב:יא) - להודיע שהיה שונא אותם יותר מבלק. שבלק לא אמר 'קבֵה לִי', אלא ארה לִי. וזה אמר: 'קבֵה' בפירוש, שנוקב השם ומפרש. בלק אמר: 'וַאֲגַרְשֶׁנוּ מִן הָאֲרָץ', והוא אומר 'וַאֲגַרְשֶׁנוּ'. מן העוה"ז ומן העוה"ב" (תנחומא בלק ה).

על דברי הנביא, "עַמִּי זָכַר נָא מַה יַעֲזֵב בְּלֶךְ מְלֹךְ מוֹאָב, וּמָה עָנָה אֹתוֹ בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר" (מיכה ו:ה), מעיר אבן עזרא: "הזכיר החסד שעשה ה' עם ישראל על דבר עצת בלעם, כשיעץ להשמיד הכל".

וכיצד ביקש לעשות זאת בלעם? באמצעות עין רעה: "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפִקֹּד אֲתָם" (שמ' ל:יב), מפני "שהמניין שולט בו עין הרע, והדבר בא עליהם, כמו שמצינו בימי דוד" (רש"י). ומה שאמר בלעם, "מִי מִנְה עֶפֶר יַעֲקֹב וּמִסֶּפֶר אֶת רִבְעֵי יִשְׂרָאֵל" (במ' כג:י), "מכאן שבלעם ניסה למנות את ישראל על מנת לפגוע בס" (הרב שלמה גורן, תורת המקרא, עמ' 303). ועל מה שנאמר בפרשתנו, "וַיִּשָּׂא בְלַעַם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשִׁבְטָיו" (במ' כד:ב), רש"י אומר: "ביקש להכניס בהם עין רעה.

ונסיים בפירוש רש"י לדברי הנביא ישעיהו, "לְבִי לְמוֹאָב יִזְעַק" (יש' סו:ה): "נביאי ישראל אינם נביאי אומות העולם. בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר, ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות".

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה